АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒАТ МҰРАЛАРЫ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

ӘЙТЕКЕ БИ АУДАНЫ

X

ПАМЯТНИКИ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

АЙТЕКЕБИЙСКИЙ РАЙОН

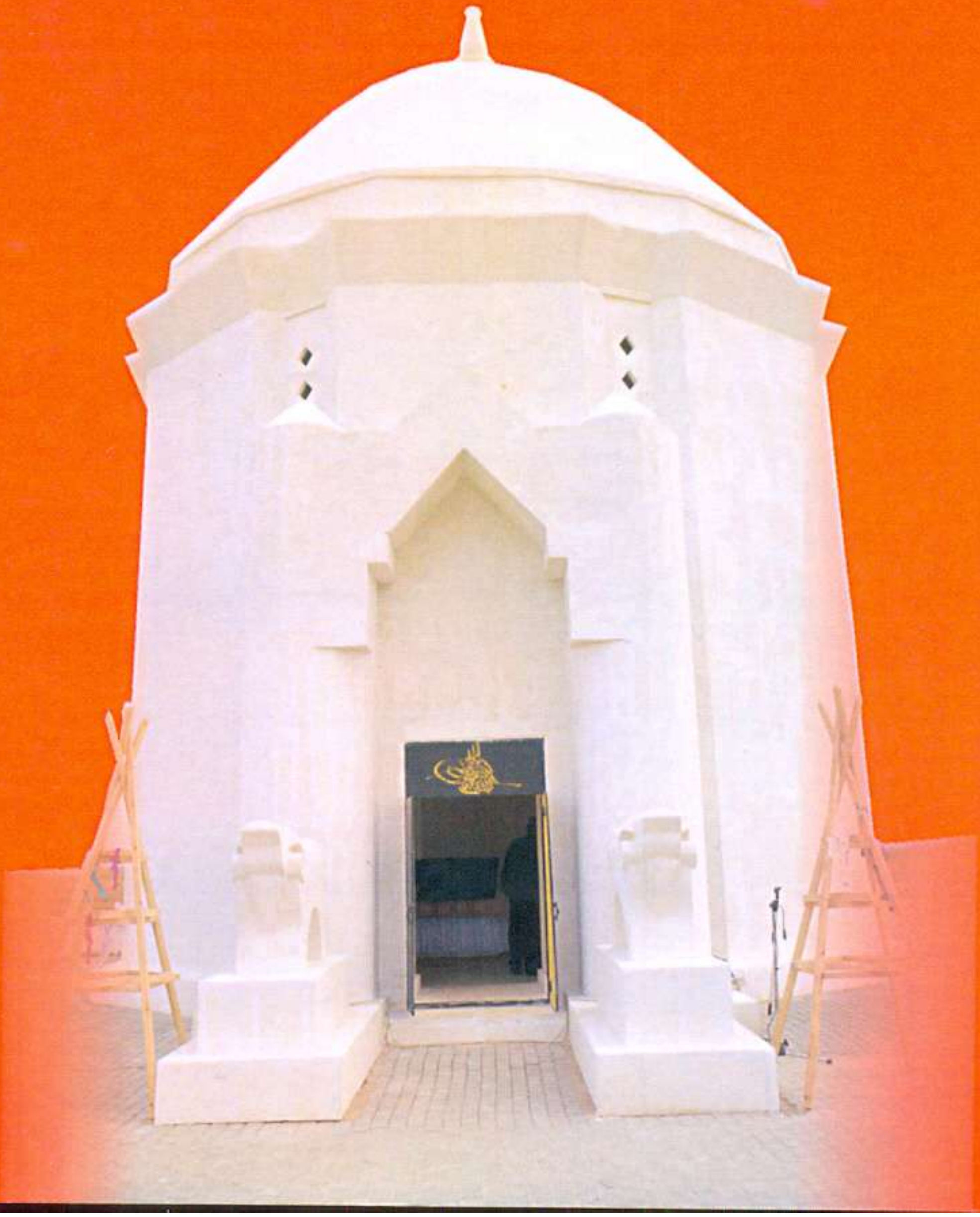

«АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ, МҰРАҒАТТАР ЖӘНЕ
ҚҰЖАТТАМА БАСҚАРМАСЫ» ММ
«ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІ» МКҚК
ГККП «ОБЛАСТНОЙ ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ»
ГУ «УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ, АРХИВОВ И ДОКУМЕНТАЦИИ
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ»

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ
ТАБИҒАТ МҰРАЛАРЫ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

ӘЙТЕКЕ БИ АУДАНЫ

X

ПАМЯТНИКИ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

АЙТЕКЕБИЙСКИЙ РАЙОН

АҚТӨБЕ, 2016

УДК 94 (570)
ББК 63.3 (5Каз)
А 37

ЖАЛПЫ РЕДАКЦИЯСЫН БАСҚАРҒАН / ПОД ОБЩЕЙ РЕДАКЦИЕЙ
ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ КАНДИДАТЫ, ДОЦЕНТ
А.А. БИСЕМБАЕВ.

Ақтөбе облысының тарихи-мәдени және табиғат мұралары ескерткіштері. – 13 томдық. – 10 т. Әйтеке би ауданы - Ақтөбе 2016 ж. – 212 б.

Памятники природного и историко-культурного наследия Актюбинской области. – в 13 т. – т. 10 Айтекебийский район – Актобе. 2016 г. – 212 стр.

ISBN 978-9965-20-647-4

Авторлық ұжым / Авторский коллектив:

Бисембаев А.А
Бекназаров Р.А.
Бидағұлов Н.Т.
Баиров Н.М.
Дүйсенгали М.Н.
Кубесова Г.Т.
Мамедов А.М.
Мамиров Т.Б.
Рахбаев К.К.
Амелин В.А.
Уразова А.Б.

УДК 94 (570)
ББК 63.3 (5Каз)

ISBN 978-9965-20-647-4

© АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІ

ЕСКЕРТКІШТЕР ЖИНАҒЫ
СВОД ПАМЯТНИКОВ

13 томды ғылыми басылым / Научное издание в 13 томах

Мәртөк ауданы	I	Мартукский район
Қобда ауданы	II	Кобдинский район
Қарғалы ауданы	III	Каргалинский район
Хромтау ауданы	IV	Хромтауский район
Алға ауданы	V	Алгинский район
Ойыл ауданы	VI	Уилский район
Темір ауданы	VII	Темирский район
Мұғалжар ауданы	VIII	Мугалжарский район
Ырғыз ауданы	IX	Иргизский район
Әйтеке би ауданы	**X**	**Айтекебийский район**
Байғанин ауданы	XI	Байганинский район
Шалқар ауданы	XII	Шалкарский район
Ақтөбе облысы	XIII	Актюбинская область

Алғы сөз

Әйтеке би ауданы Ақтөбе облысындағы шежіресі мол, қойнында қилы-қилы замандар сырын бүгіп жатқан тарихи өлке, қазақ халқының тарихында өзіндік із қалдырған тағдырлы оқиғалар өткен аймақ.

Бұл жерде Кіші жүз ханы, дарынды көшбасшы, ұлы саясаткер Әбілқайыр жерленген, Қазақтың данагөй үш биінің бірі Әйтеке би мекендеген, халқымыздың соңғы ханы Кенесары хандық құрған, қазақтың тура билерінің бірі Былшық би сөз ұстаған, халқымыздың айтулы перзенттері, мемлекет қайраткерлері Темірбек Жүргенов, Ұзақбай Құлымбетов, Телжан Шонанұлы, сөз зергерлері Тахауи Ахтанов, Қуандық Шаңғытбаев ғұмыр кешкен қасиетті өңір. Бұл өңір - Балқы Базар, Жәкібай, Іляс, Мәлік, Жүсіп, Жөкей, Қызылтай, Әлекеш, Ермахан, Кемел,Төлесін, Темірхан сынды жыраулар мен жыршылар жырлап өткен мекен.

Ауданда Әйтеке би ауданы тарихынан сыр шертетін 3 музей бар. Онда 4834 данадан астам экспонаттар қойылған. 2015 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында «Хан моласы» қорымындағы Кіші жүз ханы Әбілхайыр хан жерленген жерге мемориалдық кешен, мазар орнатылды. Толыбай селосында Әбілхайыр хан музейі іске қосылды.

Қарабұтақ селолық округі жер иелігінде ауданның беделді тұлғаларының бірі Былшық биге кесене орнатылды. Аралтоғай ауылдық округіне қарасты жер иелігінде болашақта туризм орталығына айналуға лайықты «Үңгіртас» атты жер бар. Ауданда «Қызыл кітапқа» енгізілген аң-құстар түрі де жиі кездеседі.

Әйтеке би жерінде сан ұлттың перзенттері тату-тәтті өмір сүруде. Өлке тарихын терең зерттеу мақсатында шығып отырған тарихи-археологиялық жинақ халықтың есінде ұлтымыздың мәдени мұрасын сақтауда сөзсіз үлкен үлесін қосуда. Өткенсіз бүгін жоқ.

Ата-бабадан қалған мұра біздің тұтас елдігімізді айқындайды, сондықтан өлкетану бағытындағы жинақ қалың оқырмандардың танымдық деңгейін арттырады.

***

Айтекебийский район Актюбинской области является исторически богатым краем, который таит в себе тайны прошлых эпох, регионом где проходили судьбоносные события, которые оставили своеобразный след в истории казахского народа.

На этой земле покоится тело хана Младшего жуза, искусного полководца, великого политика Абулхаир хана, здесь проживал один из трех мудрейших биев - Айтеке би, один из последних казахских ханов Кенесары образовал свое ханство, один из справедливых биев Былшык би изрекал наставления, это место, где проживали такие выдающиеся личности народа и государственные деятели как Темирбек Жургенов, Узакбай Кулымбетов, Телжан Шонанулы,

великие писатели Тахауи Ахтанов, Куандык Шангытбаев. Это край, где жили и воспевали такие сказители и певцы как Балкы Базар, Жакибай, Илияс, Малик, Жусип, Жокей, Кызылтай, Алекеш, Ермахан, Кемел,Толесин, Темирхан.

В районе функционируют 3 музея, в которых представлено 4834 экспоната, представляющие историю района. В 2015 году в рамках государственной программы «Культурное наследие» на месте захоронения хана младшего жуза Абулхаира на некрополе «Хан моласы» был возведен мемориальный комплекс, который положил начало функционированию музея имени Абулхаир хана в селе Толыбай.

В Карабутакском сельском округе был возведен мавзолей одному из выдающихся личностей Былшык бию. В сельском округе Аралтогай расположено уникальное место «Унгиртас», подходящее для развития туризма. В районе часто встречаются животные и птицы, занесенные в «Красную Книгу».

Айтекебийский район – это земля, где дружно проживают представители многих национальностей. Издаваемый свод памятников природного и историко-культурного наследия нашего края, несомненно повлияет на сохранение в памяти людей наследия казахского народа. Без прошлого нет будущего.

Историческое наследство доставшееся от предков еще раз подчеркивает целостность нашего единства, поэтому этот свод позволит расширить познавательный уровень читателя.

Әйтеке би ауданының әкімі **М.Е. Ибрашов**

ҰОС қатысушыларына ескерткіш. Северный ауылы.
Памятник участникам ВОВ. п. Северный.

МАЗМҰНЫ

Әйтеке би ауданының әкімі М.Е. Ибрашовтың алғы сөзі............................ 4

І бөлім. Ақтөбе облысының Әйтеке би ауданы туралы анықтамалық мәліметтер..6

1.1. Әйтеке би ауданының табиғат жағдайы (Г.Т. Кубесова)............................ 7
1.2.Әйтеке би ауданының жалпы сипаттамасы (Д.С. Ильясова)........................ 23

ІІ бөлім. Тарихи-мәдени мұрасы.. 26

2.1. Әйтеке би ауданының археологиялық ескерткіштерінің сипаттамасы...... 28
2.2. Әйтеке би ауданының археологиялық ескерткіштері..................................43
2.3. Әйтеке би ауданының этнографиялық ескерткіштер (Р.А. Бекназаров).... 85
2.4. Әйтеке би өңірінің мешіттерінің тарихынан (Қ.Қ. Рахбаев)........................93

Қосымшалар
-Табиғат мұралары ескерткіштері
-Археологиялық ескерткіштер
-Құлпытастар және архитектуралық ескерткіштер
-Тарихи-мәдени және монументалды ескерткіштер

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие акима Айтекебийского района Ибрашова М.Е 4

Глава I. Справочные сведения об Айтекебийском районе Актюбинской области 97
1.1. Природные условия Айтекебийского района (Кубесова Г.Т.)..................... 98
1.2. Общая характеристика Айтекебийского района (Ильясова Д.С.).............. 115

Глава II. Историко-культурное наследие 118

2.1. Характеристика памятников археологии Айтекебийского района............. 120
2.2. Археологические памятники Айтекебийского района................................. 137
2.3. Памятники этнографии Айтекебийского района (Бекназаров Р.А.)........... 184
2.4. История мечетей Айтекебийского края (Рахбаев К.К.)................................ 192

Приложения
- Памятники природного наследия
- Археологические памятники
- Кулпытасы и памятники архитектуры
- Историко-культурные и монументальные памятники

Басуга қол қойылған күні 16.06.2014
Қалыбы 60х84 1/16. Есепке алынатын баспа табағы 13,07
Таралымы 300

ЖК С. Т. Жанәділов баспаханасында
дайын оригинал-макеттен басылған

Ақтөбе қаласы, Әбілқайыр хан даңғылы, 21Б